

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

щодо міжнародного досвіду репарацій постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та інших воєнних злочинів

I. ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ РЕПАРАЦІЙ

Репарації для постраждалих – це частина процесу, який складається зі встановлення істини, правосуддя, відшкодування та гарантій неповторення. Особи, які постраждали від серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, мають право на відшкодування. Це передбачає право на доступ до засобів правового захисту (процесуальний компонент) і право на отримання ефективного і відповідного відшкодування, спрямованого на усунення, наскільки це можливо, наслідків незаконних дій і відновлення стану, який існував до вчинення злочину, якщо це можливо.

У випадку воєнних злочинів, засоби правового захисту, за які несуть відповідальність держави, згідно з міжнародним правом включають¹:

1. доступ до правосуддя,
2. відшкодування завданої шкоди,
3. доступ до інформації щодо порушень та механізмів відшкодування. Держави повинні інформувати громадськість та особливо постраждалих осіб про всі доступні правові, медичні, психологічні, соціальні, адміністративні та інші послуги.

Коло постраждалих може включати:

- осіб, які особисто або колективно постраждали від насильства,
- членів їх сімей (*наприклад, партнери або діти, у тому числі народжені у результаті вагітності внаслідок зґвалтування*),
- осіб, які залежать від постраждалих та зазнали непрямої шкоди (*наприклад, втрата годувальника*),

¹ Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті: [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International%20Protocol%202017%202nd%20Edition.pdf)

- осіб, які зазнали шкоди, намагаючись допомогти постраждалим у біді або не допустити віктимізації.

У 2005 Генеральна Асамблея ООН прийняла консенсусом Базові принципи та керівництво щодо прав на заходи та репарацію для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права² (далі – *Принципи ООН*).

Головні аспекти репарацій відповідно до Принципів ООН:

- відшкодування для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та звірствами, може включати комбінацію різних форм, які доповнюють та посилюють одна одну, таких як **реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція та гарантії неповторення**,
- доступний та невідкладний правовий захист. Якщо сторона, відповідальна за порушення, не може / не бажає надати відшкодування, держави повинні створити програми адміністративного відшкодування та іншої допомоги:

Термінові програми адміністративного відшкодування можуть бути більш своєчасними, та доступними, ніж судові механізми, і тому здатні охопити більшу кількість постраждалих. Функціонування цих програм повинне бути простим, і адміністративні органи влади повинні визначати та присуджувати відшкодування з мінімальною формальністю, без публічної ідентифікації постраждалих, та уникати стресу, витрат, складності та тривалості, яких вимагає судовий позов. Такі програми можуть включати доступ до антиретровірусних препаратів, доступ до безпечних послуг абортів, психосоціальну підтримку³.

Програми відшкодування можуть складатися з матеріальних та (або) символічних компенсацій та надаватися на індивідуальній та (або) колективній основі.

² Базові принципи та керівництво щодо прав на заходи та репарацію для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

³ Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті: [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International%20Protocol%202017%202nd%20Edition.pdf)

Міжнародний кримінальний суд (МКС) став першою судовою установою, що запровадила систему репарацій, згідно з якою постраждалі від воєнних злочинів та інших звірств, скоєних під час збройного конфлікту, можуть вимагати та отримати відшкодування від порушників. Проте система репарацій МКС також має значні недоліки та обмеження. Головне питання полягає в тому, що, відповідно до принципу індивідуальної кримінальної відповідальності, МКС може видавати накази про відшкодування лише засудженим особам, а не державам чи недержавним озброєним угрупованням. Стаття 75(2) Римського статуту МКС формулює цей принцип: **“Суд може винести постанову безпосередньо проти засудженого, вказавши відповідне відшкодування постраждалій особі, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію”**. Такий обмежений правовий мандат призводить до проблем на практиці, оскільки він ігнорує складні реалії сучасних збройних конфліктів⁴. Проте МКС може стати останнім шансом для постраждалих встановити правосуддя, коли національні судові механізми вичерпано.

Інформація про злочини сексуального насильства та інші порушення міжнародного права також може бути частиною **міждержавних спорів, якщо порушення скоєні стосовно громадян держави збройними силами або групами іншої держави**. Міждержавні спори можуть подаватися державами від їх власного імені або від імені їх громадян на розгляд у **Міжнародний Суд — головний судовий орган ООН**, роль якого полягає у тому, щоб відповідно до міжнародного права, вирішувати правові спори між державами та надавати консультативні висновки з правових питань, переданих на розгляд уповноваженими органами ООН та спеціалізованими установами⁵. Міжнародний суд може винести рішення на користь держави-позивача щодо репарацій, кінцевими бенефіціарами яких стануть постраждалі особи.

⁴ Відшкодування жертвам серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: нові тенденції:
<https://international-review.icrc.org/articles/reparation-for-victims-of-serious-violations-of-ihl-new-developments-919>

⁵ Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті:
[https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International%20Protocol%202017%202nd%20Edition.pdf)

- відшкодування має базуватися на інтересах постраждалих, враховувати ґендерну специфіку, бути спеціально призначеним для конкретних потреб постраждалих та пропорційним тяжкості завданої шкоди.

Відшкодування, на які мають право постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та звірствами, містять п'ять складових:

1. **РЕСТИТУЦІЯ** - відновлення початкового стану постраждалих до порушення, наскільки це можливо.

До цього можуть відноситися *повернення майна, землі та власності, відновлення громадянства, доступ до освітніх програм, відновлення свободи та громадянства, повернення до місця проживання, працевлаштування.*

Повернути постраждалих до стану, який існував до злочину, є неможливим в деяких ситуаціях (у справах, в яких йдеться про втрату життя або про тілесні ушкодження), та є досить проблематичним в інших справах, таких, як катування, сексуальне насильство, злочини, які не мають конкретного монетарного визначення.

2. **КОМПЕНСАЦІЯ** - передбачення грошової виплати економічно оцінюваного збитку, у разі потреби.

Передбачає врахування:

- (1) фізичної та психічної шкоди,
- (2) втрачених можливостей, зокрема щодо працевлаштування, освіти, шлюбу, сімейного життя та соціальних виплат,
- (3) матеріальних збитків, втрати доходу та потенціалу отримувати дохід,
- (4) морального збитку,
- (5) медичних витрат та вартості майбутніх реабілітаційних послуг та гонорарів за правову та іншу експертну допомогу.

! Одна тільки грошова компенсація не є достатньою формою відшкодування для постраждалих від сексуального насильства.

Варто звернути увагу на те, яка форма компенсації — **одноразова сума або пенсія** — здатна збільшити трансформаційний потенціал відшкодування (*врахувати питання конфіденційності та стигми, а також безпеки та фінансової незалежності*)⁶.

Компенсація повинна надаватись за будь-яку шкоду, яку можна оцінити економічно, відповідно та пропорційно до тяжкості порушення та обставин кожного випадку. Однак колективна грошова компенсація для жертв все ще є дуже розпливчастою концепцією, і цей елемент компенсації насправді не пояснюється належним чином у керівних принципах ООН.

ОСВІТА ЯК ФОРМА КОМПЕНСАЦІЇ

Політика щодо покращення доступу до освіти для постраждалих та/або їх дітей може базуватись на розумінні того, що багатьох постраждалих найбільше обурює неможливість забезпечення кращого майбутнього для їх дітей. **Тоді освіта може розглядатися як форма компенсації та соціальної реабілітації за окремі наслідки порушень, або навіть як форма задоволення потреб з огляду на необхідність відновлення гідності жертви.**

Приклад:

В одному з рішень Міжамериканський суд з прав людини визнав освіту формою компенсації (крім грошових виплат) для родичів 7 членів етнічної спільноти, які були затримані проти волі і страчені⁷ представниками держави. Оскільки більшість дітей жертв проживала у бідному, ізольованому селищі, де медичний центр та школа не функціонували, Суд постановив відновити і центр, і школу. Рішення принесло користь не лише дітям, але й всій громаді.

⁶ Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті:
[https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International%20Protocol%202017%202nd%20Edition.pdf)

⁷ Fernández Ortega et al. v. Mexico, preliminary objections, merits, reparations and costs. Judgement of 30 August, 2010, para 251 and 252:
https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_215_ing.pdf

Традиційно суди застосовують грошовий підхід до визначення репарацій, виходячи виключно з присудження грошової компенсації за всі економічно оцінені збитки внаслідок порушення⁸. Такий підхід призводить до того, що суди забезпечують компенсацію за такі види наслідків:

- о пряма матеріальна шкода (*наприклад, похорони або медичні витрати*),
- о втрата доходу або прогнозування суми доходу, який отримав би постраждалий/а, якби він/вона не були вбиті або не зазнали шкоди,
- о моральна шкода, яку зазвичай прирівнюють до суб'єктивних страждань, що виникають внаслідок нанесення шкоди.

Подібне відшкодування не може обмежуватися встановленими законом визначеннями максимальних сум компенсації або будь-яким підрахунком, який не впливає із суворості оцінки збитків. Особа чи особи, відповідальні за шкоду, включаючи державу, не можуть обмежувати свою відповідальність лише виплатою коштів, якщо на меті прийняти рішення щодо повної реституції. Однак, навіть якщо теоретично таку шкоду можна було б оцінити фінансово, на практиці зрозуміло, що у багатьох випадках такий підхід є незадовільним для постраждалих.

3. РЕАБІЛІТАЦІЯ - надання постраждалим всіх послуг, які необхідні їм для гідного життя.

Серед іншого це означає своєчасну, послідовну та з урахуванням ґендерних аспектів **медичну та психологічну допомогу, правові та соціальні послуги** (наприклад, *забезпечення житлом*) та **економічну реабілітацію**. Реабілітація може сприяти розширенню прав та можливостей постраждалих, якщо вона поширюється на такі ініціативи, як можливості освіти та працевлаштування.

Комітет ООН проти катувань надає додаткові міркування щодо форми реабілітації. Заходи реабілітації повинні забезпечити **максимально можливу самодостатність постраждалої особи** та можуть передбачати коригування фізичного та соціального середовища людини. Реабілітація постраждалих повинна мати на меті **відновлення незалежності, фізичних,**

⁸ Порівняльний аналіз та рекомендації Україні щодо репарацій та статусу документів, виданих на тимчасово окупованій території:

<https://rm.coe.int/recognition-of-civil-documentation-ukr/1680a0c5e2>

розумових, соціальних та професійних здібностей; а також їх повну ресоціалізацію (наскільки це можливо)⁹.

Приклад:

Одне з рішень Міжамериканського суду з прав людини стосується зґвалтування жінки з корінного населення представниками мексиканської армії¹⁰. Внаслідок цього від жінки відмовились чоловік і члени її родини, її змусили залишити громаду. Суд встановив, що дочка жертви також зазнала порушення її психологічної недоторканності і присудив необхідну реабілітацію не тільки безпосередній постраждалій, але й її дочці. Відповідно до своїх попередніх рішень, окрім відшкодування матеріальної та нематеріальної шкоди, Суд зобов'язав державу забезпечити повну реабілітацію.

4. **САТИСФАКЦІЯ** - може мати багато форм та має включати, де це можливо або доречно: заходи, що припиняють порушення; встановлення справедливості та покарання порушників; публічні меморіали, поминання та вшанування пам'яті постраждалих; публічні вибачення з визнанням відповідальності.

Розробка заходів сатисфакції вимагає глибокого розуміння соціального сорому та стигми, і не має піддавати постраждалих ризику подальшої шкоди. Заходи сатисфакції повинні враховувати ґендерну специфіку, робити акцент на захисті прав постраждалих як рівних громадян і не посилювати поняття віктимності та вразливості.

Сатисфакція залишається одним із найбільш незрозумілих понять. Принципи ООН стверджують, що "сатисфакція" означає: **публічні вибачення, перевірку фактів і повне та публічне розкриття правди, пошук місцезнаходження зниклих безвісти, судові та**

⁹ Комітет ООН проти катувань, загальний коментар № 3, пар. 11-14: <https://www.refworld.org/docid/5437cc274.html>

¹⁰ Rosendo Cantú et al. v. Mexico, preliminary objections, merits, reparations and costs. Judgement of 31 August, 2010, para 137 to 139: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_216_ing.pdf

адміністративні санкції проти осіб, винних у порушенні, та вшанування пам'яті жертв, включення наслідків порушень, які відбулися, в тренінги та навчальні програми усіх рівнів¹¹.

! Незважаючи на те, що вибачення можуть пом'якшити відповідальність винних, за даними ООН, влада не може використовувати вибачення для повного виправдання винних¹².

Сатисфакція - це форма відшкодування, яка зазвичай використовується між державами для нематеріальних аспектів порушення, або, як пояснила Комісія з міжнародного права у своїх коментарях, "для тих травм, які не підлягають фінансовій оцінці"¹³.

Приклад:

Цікавим прикладом сатисфакції є рішення Міжамериканського суду з прав людини у справі, що стосувалась насильницького зникнення лідера корінного народу¹⁴. Крім опублікування рішення у газетах, Суд постановив, що резолютивна частина рішення транслюватиметься по радіо рідною мовою корінного народу. Трансляція здійснюватиметься кожної першої неділі місяця щонайменше 4 рази.

Приклад:

30 січня 1972 солдати британської армії розстріляли 26 неозброєних цивільних осіб, які брали участь у марші за громадянські права в Деррі, Північна Ірландія. Під час інциденту, який сьогодні відомий як Кривава неділя, загинуло 14 мирних жителів. Асоціація

¹¹ Базові принципи та керівництво щодо прав на заходи та репарацію для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

¹² На початку 90-х років комісія з прав людини ООН доручила французькому дипломату Луї Жуане розробити пропозиції для запобігання безкарності осіб, винних у порушеннях громадянських і політичних прав людини і для захисту інтересів жертв. У 1997-му він представив комісії ООН ґрунтовний звіт щодо запобігання безкарності при порушенні політичних і громадянських прав людини, а також при порушеннях гуманітарного права: <https://undocs.org/E/CN.4/1997/20>

¹³ Комісія з питань міжнародного права, коментар до ст. 37: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

¹⁴ Chitay Nech et al. v. Guatemala, preliminary objections, merits, reparations, and costs. Judgment of May 25, 2010, para 245: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_212_ing.pdf

громадянських прав Північної Ірландії встановила меморіал з іменами розстріляних в Деррі, а постраждалі створили музей, щоб розповісти історію Кривавої неділі. Розслідування британського уряду, проведене одразу після інциденту, зняло з солдатів відповідальність, заявивши, що протестувальники першими здійснили постріли. Однак, постраждалі продовжували вимагати правосуддя, що спричинило повторне розслідування британського уряду. Розслідування завершилось в 2010 та виявило, що розстріляні були беззбройними цивільними особами і не стріляли в солдатів. У світлі висновків розслідування, колишній прем'єр-міністр Девід Кемерон вибачився і назвав події Кривавої неділі “невиправданими і такими, що не підлягають виправданню”. Майже через 50 років після події, у 2019, прокуратура Північної Ірландії оголосила, що у неї є достатньо доказів для притягнення до відповідальності одного з британських солдатів за вбивство. Деякі з родичів потерпілих від Кривавої неділі були спустошені тим, що судитимуть лише одну людину. У період з 2018 по 2020 сім'ї загиблих отримали від британського міністерства оборони від 75 000 до 625 000 фунтів стерлінгів компенсації¹⁵¹⁶.

Приклад:

Музей воєнного дитинства створений у Боснії та Герцеговини (перша виставка відбулась в 2017) з акцентом на досвіді дітей війни в Сараєво. Ідея створення музею виникла від дорослих, які постраждали від війни, коли були дітьми в 1990-х. Наукова група музею протягом п'яти років збирала особисті речі та свідчення. Вони включають історії про особисту втрату та травми, а також історії, які розповідають про стійкість і силу, щоб показати, як діти були учасниками власного життя, навіть під час війни. Музей популяризує трансформаційні наративи не жертв, а тих, хто вижив, і це, як виявилось, має ефект розширення можливостей¹⁷.

5. **ГАРАНТІЇ НЕПОВТОРЕННЯ** - виконують вимогу “трансформаційного відшкодування”, усуваючи структурні причини порушення, включаючи дискримінацію, наприклад, за статтю, ґендером, сексуальною орієнтацією, стосовно психічного або іншого обмеження можливостей, раси, кольору шкіри, політичних

¹⁵ <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-foyle-west-47433319>

¹⁶ Масові звірства: як домогтися правосуддя? Посібник для груп потерпілих від масових злочинів: [https://www.ushmm.org/m/pdfs/Ukrainian Language Pursuing Justice Handbook.pdf](https://www.ushmm.org/m/pdfs/Ukrainian%20Language%20Pursuing%20Justice%20Handbook.pdf)

¹⁷ <https://warchildhood.org/ua/>

та інших поглядів, етнічної приналежності, віку, релігії, економічного статусу та інших ознак.

До них можуть належати, де це доречно:

- зміни у законодавстві,
- реформи судової системи,
- цивільний контроль військових сил та сил безпеки,
- дотримання міжнародних стандартів у цивільних та військових судових процесах,
- дотримання кодексів поведінки та етичних норм,
- навчання державних службовців міжнародним стандартам,
- роз'яснювальні кампанії,
- створення Комісій щодо встановлення істини, які виявляють першопричини насильства та дають рекомендації з боротьби з ними.

Приклад:

Судова практика Міжамериканського суду з прав людини щодо гарантій неповторення показала, що рішення про внесення змін, скасування або прийняття нового законодавства державами є поширеними (37 випадків станом на 2009 р.)¹⁸.

Ці п'ять форм відшкодування є не взаємовиключними, а доповнюють одна одну, оскільки всі ці різноманітні форми відшкодування задовольняють різні типи потреб постраждалих.

II. ЕЛЕМЕНТИ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ШКОДИ ТА ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ

Щоб постраждалі отримали відшкодування – незалежно від форми – необхідно ретельно документувати різні види завданої шкоди. Документування шкоди може також зміцнити

¹⁸ Законодавчі заходи як гарантії неповторення: реалії Міжамериканського суду та можливі шляхи вирішення для Європейського суду:
<https://www.corteidh.or.cr/tablas/r24578.pdf>

кримінальні докази: воно може сприяти доведенню елементів злочину та необхідне для призначення покарання, яке повинно відповідати тяжкості злочину.

Форми шкоди, яку слід зафіксувати, повинні включати¹⁹:

- фізичну шкоду, наприклад, *негайні та довготривалі травми та хвороби, зокрема проблеми з репродуктивним здоров'ям,*
- психічну шкоду, наприклад, *травму, депресію та психічні хвороби,*
- соціальну шкоду, наприклад, *зіпсовану репутацію, розлучення / втрату можливостей шлюбу, витрати на виховання дитини, яка народилась внаслідок зґвалтування та виховання дітей одним з батьків після розпаду шлюбу; переміщення,*
- економічну шкоду, наприклад, *втрату доходу та потенціалу отримувати дохід; втрачені можливості працевлаштування, освіти та соціальних виплат; медичні витрати та вартість майбутньої реабілітації; вартість юридичного процесу (гонорари за правову / експертну допомогу),*

Розрахунок збитку від доходу та потенціалу отримувати дохід, можливо, знадобиться обміркувати і для тих осіб, що можуть працювати вдома або на сімейній земельній ділянці.

Приклад:

Під час Другої світової війни та відразу після неї євреї, які постраждали від рук нацистів, задокументували те, що з ними відбувалося навіть під час того, коли переслідування мали місце. Таке документування заклало вирішальну основу для довгострокового **правосуддя перехідного періоду**.

У Варшавському гетто, міській тюремній зоні, де нацисти змусили сотні тисяч євреїв жити в жахливих умовах, історик Емануель Рінгельблюм та група інших ув'язнених у гетто створили таємну організацію для запису та збору документації про життя під нацистською окупацією. Таємний архів, відомий як "Суботня радість" (Онег Шабат), містив особисті щоденники, офіційні укази, твори літератури та мистецтва, що зображували життя в гетто.

Деякі з цих матеріалів згодом були використані як докази військових злочинів у кримінальному переслідуванні та допомогли встановити наявність підстав для відшкодування шкоди постраждалим. Більшість із них продовжують допомагати

¹⁹ Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті: [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International%20Protocol%202017%202nd%20Edition.pdf)

дослідженням та просвітленню в музеях та архівах по всьому світу, з метою запобігти забуттю чи запереченню Голокосту. Окрім цього, вони слугують коригувальним засобом проти наративів, орієнтованих на злочинців²⁰.

Правосуддя перехідного періоду – це комплекс заходів, які мають на меті допомогти суспільству зрозуміти минуле, притягнути до відповідальності винних у правопорушеннях, відшкодувати шкоду, заподіяну потерпілим, і вжити заходів для запобігання повторенню минулого. Теорія правосуддя перехідного періоду відповідно до формулювання, закріпленого у звіті Генерального секретаря ООН 2004²¹, полягає в тому, що окремо або разом ці процеси можуть поступово відбудувати правосуддя, мир та забезпечити соціальне зцілення після масових звірств. В ідеалі ці ініціативи слід розвивати та застосовувати як частину узгодженої політики. Як показали спроби боротьби з наслідками Голокосту і Конфлікту в Північній Ірландії, цей процес може зайняти десятиліття.

Наступні елементи є критичними компонентами для досягнення перехідного правосуддя:

- **Розуміння минулого.** Розуміння масштабів і впливу правопорушень минулого на постраждалі громади, яке іноді називають *встановленням істини*, може бути формальним або офіційним процесом, який вимагає міжнародного фінансування та значної підтримки з боку осіб, які приймають рішення в постраждалій країні.
- **Притягнення винних до відповідальності.** Механізми відповідальності, які мають на меті притягнути осіб та уряди до відповідальності за їх дії, що становили масові правопорушення, можуть визнавати серйозність шкоди, яку зазнали постраждалі, і надіслати чітке повідомлення про те, що правопорушення та злочинна поведінка є неприйнятними.
- **Відшкодування шкоди, заподіяної потерпілим** (розкрито у попередньому розділі).
- **Вжиття заходів для запобігання конфлікту в майбутньому.** У переході від конфлікту до миру та правосуддя, уряди та інші державні органи, залучені до вчинення масових звірств, повинні вжити заходів для викорінення корупції та правопорушень. Для цих зусиль, як

²⁰ Масові звірства: як домогтися правосуддя? Посібник для груп потерпілих від масових злочинів: https://www.ushmm.org/m/pdfs/Ukrainian_Language_Pursuing_Justice_Handbook.pdf

²¹ Звіт Генерального секретаря ООН “Верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних і постконфліктних суспільствах”, 2004: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-rule-of-law-and-transitional-justice-in-conflict-and-post-conflict-societies-report-of-the-secretary-general/>

правило, потрібні численні заходи, такі як конституційні зміни, усунення злочинців з державних посад і гарантування того, що вони не просуватимуться по службі, реформування сектору безпеки.

За словами спеціального доповідача ООН, “більшість урядів, які стикаються з закликами до виплати відшкодування шкоди, стверджують, що відшкодування є недоступним”. Однак він зазначає, що вони часто заявляють про це без “будь-яких серйозних зусиль для кількісної оцінки витрат”. Групи постраждалих повинні бути готові чинити тиск на осіб, які приймають рішення, щоб вони запровадили програми відшкодування, незважаючи на цей аргумент²².

Як зауважив спеціальний доповідач, програми громадського розвитку та гуманітарної допомоги можуть допомогти відновити громади, які постраждали від насильства. Хоча ці зусилля не мають на меті компенсувати шкоду, і тому не є програмами відшкодування шкоди, вони можуть доповнювати їх і бути важливими короткостроковими заходами, на які мають право всі громадяни. Іноді ці менш офіційні програми надають єдину відчутну користь, яку отримують постраждалі після масових звірств.

Як програми відшкодування можуть взаємодіяти з гендерними проблемами?
Один із ризиків, властивих програмам відшкодування збитків, полягає в тому, що вони можуть посилювати соціальні практики, які впливають на людей по-різному залежно від їх статі. Гендерна природа насильства часто означає, що жінки переживають наслідки конфлікту інакше, ніж чоловіки. Якщо одного з партнерів вбивають у конфлікті, той з подружжя, хто вижив, - часто жінка - стає годувальником та єдиним з батьків. Деякі органи, відповідальні за нагляд за програмами відшкодування шкоди, зобов'язані враховувати ці фактори та інші способи, за допомогою яких програми відшкодування можуть приносити користь людям по-різному, в залежності від їх статі.

Приклад:

Кот-д'Івуар взяв на себе зобов'язання надавати компенсації постраждалим від політичного насильства після президентських виборів 2010 та у зв'язку з іншими епізодами політичного насильства та збройних конфліктів з 1990. Після консультативного процесу за участю постраждалих, Національна комісія з примирення та компенсації жертвам (CONARIV) зробила низку рекомендацій щодо репарацій та надала первинний перелік постраждалих

²² Пабло де Грайфф, Доповідь Спеціального доповідача зі сприяння встановленню істини, правосуддю, відшкодуванню збитків і гарантіям неповторення:

<https://undocs.org/A/HRC/34/62>

уряду. Потім уряд повинен був визначити політику, яка мала б бути прозорою та справедливою, виходячи з цих рекомендацій та кількості жертв.

В результаті Крістіан Корреа, представник програми репаративної справедливості Міжнародного центру з перехідного правосуддя та експерт із визначення та реалізації репараційних програм за масові порушення прав людини, надав Уряду такі рекомендації²³:

1. Визначення пріоритетів і найсуворіших порушень

В ідеалі вся шкода, заподіяна порушеннями прав людини та гуманітарного права, повинна відшкодовуватись однаково. Однак політика репарацій повинна мати пріоритети та визначити, які порушення є найбільш важливими для усунення, наприклад, пов'язані з порушенням права на життя (вбивства та насильницькі зникнення) та порушенням права на фізичну недоторканність (сексуальне насильство або катування).

Під час збройного конфлікту страждає більша частина суспільства. Дехто зазнає знищення майна; інші повинні покинути місце проживання через переміщення. Однак, хоча ці страждання важкі і можуть мати тривалий вплив, його навряд чи можна порівняти з тим, як страждає сім'я після втрати коханої людини, або з наслідками фізичної шкоди, що призвела до інвалідності, або стражданнями, спричиненими сексуальним насильством.

2. Акцент репараційних програм на фізичних особах

Держава має зосередити увагу на фізичних особах. Дійсно, права людини створені для захисту фізичних та юридичних осіб. Але саме фізичні особи можуть зазнати страждань, принижень, може бути порушено їх право на освіту, вони можуть мати проблеми зі здоров'ям або страждати від втрати близьких.

3. Відшкодування повинно включати більше, ніж виплата компенсації

Репарація може мати не просто форму грошових виплат; вона повинна відповідати розмірам завданої шкоди. До них належать: послуги охорони здоров'я; психосоціальна підтримка; доступ до освіти для тих, хто не зміг продовжити навчання; визнання скоєних злочинів; кримінальне переслідування; зусилля з розшуку зниклих та організація обрядів

²³ Рекомендації щодо відшкодування жертвам у Кот-д'Івуарі. Реагування на права та потреби жертв найсерйозніших порушень, Крістіан Корреа та Дід'є Гбері, 2016:
<https://www.ictj.org/publication/recommendations-victim-reparations-cote-ivoire>

поховання для людей, похованих у масових могилах; публічне вибачення від імені держави.

4. Впевненість, що надані обіцянки будуть виконані

При реалізації репараційних програм в інших країнах, таких як Перу та Колумбія, було зрозуміло, що **чим більше відповідних планів прийнято, тим менше ймовірність їх виконання, навіть через кілька років після прийняття законів про репарацію**. У цих державах нечітко визначені напрямки політики були виконані лише частково; надання медичних послуг було обіцяно всім постраждалим, без визначення, як саме вони будуть надані чи ким. Те саме стосується амбітних виплат громадам, які були запропоновані в Колумбії. На відміну від них, більш конкретні способи репарації, такі як компенсація та реалізація проектів, визначених громадою, як у Перу, були швидко реалізовані.

Конкретні заходи, визначені після консультацій з постраждалими, дозволяють оцінити витрати, визначити пріоритети та встановити чіткий план реалізації. Громадяни будуть знати, чого очікувати, і вважати уряд відповідальним за свої обіцянки, слідкуючи та контролюючи його.

III. ОГЛЯД ЗАКОНОДАВСТВА І ПОЛІТИКИ З ПИТАНЬ РЕПАРАЦІЙ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА У ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ

У **Косово** в 2017 створена Комісія для верифікації статусу жертви сексуального насильства для того, щоб надати відшкодування в формі щомісячних пенсій тим, хто пережив сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом.

Комісія складається з 9 осіб²⁴:

- представник/-ця Офісу Прем'єр-міністра,
- представник/-ця Міністерства праці,
- представник/-ця Міністерства юстиції,
- представник/-ця Міністерства охорони здоров'я,
- представник/-ця Інституту воєнних злочинів,

²⁴ <http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-172%20a.pdf>

- клінічний психолог/-иня,
- психіатр/-иня,
- юрист/-ка,
- предстаник/-ця громадянського суспільства.

Комісія почала працювати в 2018, і вже у 2019 більше 1 000 постраждалих отримали довічну щомісячну пенсію в розмірі 230 євро. Незважаючи на те, що ця програма адміністративного відшкодування все ще є далекою від ідеалу, вона виділяє Косово у світі, де відшкодування за злочини сексуального насильства є надзвичайно рідкісним явищем. Прогрес у цій сфері є результатом десятиліть феміністичної активності жіночого руху Косово, включно з жіночими асоціаціями жертв, які надають прямі послуги постраждалим, і Мережі жінок Косово²⁵.

КОСОВО ²⁶	
Законодавча та нормативна база	2011 - Закон про статус і права загиблих, інвалідів, ветеранів, членів Армії визволення Косово, цивільних жертв війни та їхніх сімей (№ 04/L-054) 2014 - Закон про внесення змін та доповнень до Закону № 04/L-054 "Про статус і права мучеників, інвалідів, ветеранів, членів Армії визволення Косово, жертв сексуального насильства під час війни, цивільних жертв та їхніх сімей" 2015 - Постанова "Про визначення процедур верифікації статусу постраждалих від сексуального насильства під час війни за визволення Косово" (№ 22/2015) зі змінами від 2016
До якої категорії належать постраждалі від сексуального насильства?	Жертви сексуального насильства під час війни
Визначення	"Жертва сексуального насильства під час війни – особа, яка пережила сексуальне насильство та зґвалтування в період з 27.02.1998 по 20.06.1999"

²⁵ Подання від ООН Жінки відповідно до резолюції Ради з прав людини 42/17 "Права людини та правосуддя перехідного періоду":

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-01/UN-Women.docx>

²⁶ Репарації за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: досвід Західних Балкан:

<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/reparations-for-conflict-related-sexual-violence-lessons-from-the-western-balkans>

Хто не входить до даної категорії?	Ті, хто пережив сексуальне насильство в будь-який інший час, окрім зазначеного періоду (між 27.02.1998 та 20.06.1999), і ті, хто вирішив не повідомляти і не подавати заяву на перевірку та надання статусу постраждалої особи
Репараційні пільги	Індивідуальні: - пенсія по інвалідності (на рівні з пенсіями цивільних інвалідів) - медичні послуги за кордоном щодо травм, які є наслідком війни, за умови неможливості отримати належне лікування у межах країни - пріоритет у державній та приватній зайнятості - звільнення від податків на майно (якщо цього вимагають економічні умови) - стаціонарний догляд Колективні: жодних
Сума фінансового відшкодування	Розмір базової пенсії визначає уряд (в середньому 230 євро ²⁷)

Боснія і Герцеговина є прикладом величезних перешкод, з якими стикаються постраждалі, намагаючись отримати відшкодування через суди, оскільки вони зобов'язані сплачувати високі судові збори, якщо їхні позови про компенсацію відхилені в цивільному судочинстві. Це призводить до фінансового тиску на постраждалих, які розчаровані та сприймають цю практику як “додаткове покарання для тих, хто вижив”²⁸.

Навіть незважаючи на те, що внутрішня програма відшкодування існує, фрагментарність законодавства призвела до нерівного ставлення до постраждалих від сексуального насильства в країні та нерівного доступу до прав в залежності від місця проживання кожного постраждалого.

²⁷ <http://licodu.cois.it/?p=10055&lang=en>

²⁸ Глобальне дослідження з питань репарацій: короткий звіт і попередні висновки: [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2021/09/report/global-reparations-study-executive-summary-report-of-preliminary-findings/20210927GSFReport UNGA Preliminary Findings.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2021/09/report/global-reparations-study-executive-summary-report-of-preliminary-findings/20210927GSFReport%20UNGA%20Preliminary%20Findings.pdf)

Права осіб, які пережили сексуальне насильство, регулюється трьома різними законами на рівні суб'єктів федерації. Деякі цивільні жертви війни отримують допомогу у формі щомісячної допомоги відповідно до схем соціального захисту та інвалідності на рівні кантонів. Однак, за повідомленнями, багато цивільних жертв не відповідають вимогам законодавства для отримання статусу постраждалої особи і, отже, не мають доступу до цих пільг. Законодавчі розбіжності та обмежувальні вимоги на рівні суб'єктів створили правову невизначеність і призвели до відхилення національними судами багатьох позовів про компенсацію від цивільних жертв катувань. Постраждалі були змушені проходити тривалі кримінальні провадження для встановлення статусу. Крім того, після завершення кримінального провадження, вони повинні вимагати компенсацію в цивільному судочинстві, що призводить до випадків розкриття особи. Очевидно, що ці процедури стримують подання позовів і отримання допомоги. У результаті цих процедур постраждалі проводять роки в судових розглядах, у багатьох випадках безуспішно²⁹.

ФЕДЕРАЦІЯ БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА ³⁰	
Законодавча та нормативна база	1999 - Закон "Про основи соціального захисту, захисту громадян, жертв війни та захисту сімей з дітьми" (№ 36/99) зі змінами від 2004, 2006, 2009, 2016 та 2018
До якої категорії належать постраждалі від сексуального насильства?	Постраждалі від сексуального насильства, які є окремою підкатегорією цивільних жертв війни
Визначення	"Цивільна жертва війни - особа, яка під час війни або безпосередньої загрози війни, а також внаслідок поранення чи іншої форми катувань на війні, зазнала тілесних ушкоджень, у тому числі психічних ушкоджень або значного погіршення здоров'я, зникнення або смерті" та "особа, яка страждає на якусь хворобу, спричинену жорстоким поведінням, позбавленням волі, незаконним покаранням, незаконним позбавленням волі, ув'язненням, утриманням у концтаборі,

²⁹ Попередні зауваження за результатами офіційного візиту до Боснії та Герцеговини Спеціального доповідача з питань встановлення істини, справедливості, відшкодування та гарантій неповторення Фабіана Сальвіолі: <https://www.ohchr.org/en/statements/2021/12/preliminary-observations-official-visit-bosnia-and-herzegovina>

³⁰ Репарації за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: досвід Західних Балкан: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/reparations-for-conflict-related-sexual-violence-lessons-from-the-western-balkans>

	примусовою працею під час війни або під безпосередньою загрозою війни, за умови, що хвороба призвела до значної шкоди здоров'ю"
Хто не входить до даної категорії?	Особи, які не можуть продемонструвати тілесні ушкодження щонайменше на 60%, за винятком випадків сексуального насильства. Особистість злочинця не є підставою для виключення
Репараційні пільги	Індивідуальні: - мінімальні виплати регулюються рамковим законом на рівні федерації. Вони реалізуються законом суб'єкта федерації, який може передбачати додаткові права: - індивідуальна допомога по непрацездатності - сімейна допомога - професійна підготовка - пріоритет у працевлаштуванні та наданні житла - психологічна та юридична допомога - доплата у разі необхідності піклування з боку третіх осіб; надбавка на ортопедичні опори; матеріальне забезпечення витрат на лікування та придбання ортопедичних опор; право на професійне навчання (підготовка навичок і компетенцій та професійний розвиток) Колективні: жодних
Сума фінансового відшкодування	Для постраждалих від зґвалтування пенсія складає приблизно 260-280 євро ³¹

У Хорватії створений Комітет підтримки постраждалих, до складу якого входять представники/-ці Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я та соціального захисту, Міністерства ветеранів, Міністерства у справах сім'ї, Верховного Суду, Офісу Прокурора, Урядового офісу з питань прав людини, неурядових організацій. Комітет несе відповідальність за стратегічне планування, дослідження, розвиток політики, бюджетні пропозиції та аналіз потреб у навчанні. Комітетом управляє Міністерство

³¹ Через 21 рік після війни боснійці, які пережили зґвалтування, все ще борються з травмою та стигмою:
<https://rightlivelikelihood.org/app/uploads/2016/12/PR-Bosnia-war-anniversary.pdf>

юстиції. Також у кожному поліцейському відділку призначені контактні особи для підтримки свідків і постраждалих.

Незважаючи на досягнутий прогрес, державні органи та установи все ще не створили єдиної та взаємопов'язаної мережі для надання підтримки потерпілим і свідкам до, під час та після кримінального провадження. Певні сегменти підтримки, які існують в окремих установах, недостатньо розвинені, щоб повністю відповідати потребам і правам постраждалих і свідків. Ефективна та взаємопов'язана система вимагає, щоб усі установи системи кримінального правосуддя створили допоміжні офіси. Подібним чином, інші установи, такі як соціальне забезпечення, центри охорони здоров'я та сім'ї повинні забезпечити достатню кількість кваліфікованого персоналу³².

РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ³³	
Законодавча та нормативна база	2015 - Закон про права жертв сексуального насильства під час військової агресії проти Республіки Хорватія під час Вітчизняної війни
До якої категорії належать постраждалі від сексуального насильства?	Постраждалі від сексуального насильства
Визначення	“Сексуальне насильство - без згоди або примусове вагінальне, оральне або анальне проникнення будь-якою частиною тіла або предметом, сексуальне рабство, аборт і серйозні травми, що призводять до каліцтва всього або частини статевого органу людини”
Хто не входить до даної категорії?	- особи, що не є громадянами Республіки Хорватія - особи, що на момент скоєння злочину не розпочали процес отримання тимчасового місця проживання в Республіці Хорватія - особи, які були “засуджені за участь у ворожих збройних чи воєнізованих формуваннях або за загрозу конституційному порядку та безпеці Республіки Хорватія” або “були членами,

³² Розвиток системи підтримки постраждалих і свідків: досвід Хорватії:
<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/UNDP-CROATIA---Witness-and-Victim.pdf>

³³ Репарації за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: досвід Західних Балкан:
<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/reparations-for-conflict-related-sexual-violence-lessons-from-the-western-balkans>

	співучасниками чи пособниками ворожих військових чи воєнізованих формувань”
Репараційні пільги	Індивідуальні: - одноразова виплата 100 000-150 000 кун (приблизно від 13 до 20 тис. євро) - щомісячна виплата 2500 кун (приблизно 330 євро) - консультування - правова допомога - медична допомога - реабілітаційні послуги Колективні: жодних
Сума фінансового відшкодування	Одноразова (приблизно від 13 до 20 тис. євро) та щомісячна виплата (приблизно 330 євро)

IV. ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ФОНДУ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ЩОДО СТАТУСУ І МОЖЛИВОСТЕЙ РЕПАРАЦІЙ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ, В УКРАЇНІ

Участь постраждалих осіб і громад є обов'язковою частиною реалізації репараційних програм. Конкретні заходи, визначені після консультацій та досліджень за участю постраждалих мають перевагу в тому, що дозволяють оцінити витрати, визначити пріоритети та встановити чіткий план дій.

У травні 2022 Глобальним фондом допомоги постраждалим проведено дослідження щодо статусу і можливостей надання репарацій постраждалим від сексуального насильства в Україні³⁴. У дослідженні взяли участь постраждалі, які зазнали сексуального насильства з 2014, до повномасштабного вторгнення у лютому 2022. Як зазначено у тексті, “вторгнення [у лютому 2022] призвело до погіршення ситуації”.

Результати дослідження виявили, що найчастіше постраждалі зазнавали таких форм насильства: **примусове оголення** (70% опитаних), інші форми насильства, які могли включати **словесні образи, примусовий огляд статевих органів, примусовий обшук, спільне утримання чоловіків і жінок, фото- та відеозйомка, висміювання фізичних особливостей** (55%) опитаних,

³⁴ Дослідження щодо статусу та можливостей отримання репарацій постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Україні:
<https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/07/report/ukraine-study-on-the-status-of-and-opportunities-for-reparations-for-survivors-of-conflict-related-sexual-violence/GSFUkraineEng.pdf>

сексуальне катування (30% опитаних), зґвалтування (20% опитаних), травми статевих органів (5% опитаних).

Серед наслідків сексуального насильства постраждалі назвали:

- психологічні. Коментуючи свій травматичний досвід, постраждалі загалом не відокремлювали наслідки сексуального насильства від ув'язнення. Кілька постраждалих конкретно описали депресію як психологічний ефект. Декілька також зізналися, що у них були суїцидальні думки в різні моменти: як під час затримання, так і після звільнення. Надзвичайне приниження під час ув'язнення також сприяло суїцидальним думкам. У кількох постраждалих виникли проблеми довіри до людей та інституцій, зокрема судових, а також небажання спілкуватися, одна постраждала конкретно посилялася на відсутність довіри до чоловіків. Опитувані також повідомили про значний психологічний вплив на їхніх дітей через стрес, пов'язаний з ув'язненням батьків і незнанням, чи вони живі, а також через примусове переміщення.
- вплив на родину та громаду. Постраждалі повідомили про емоційне та фізичне дистанціювання від родини та друзів через стигматизацію; сім'ї, друзі та знайомі побоювались негативної реакції, навіть якщо хотіли допомогти постраждалій особі. Прикладом стигматизації, з якою стикалися постраждалі, є припущення інших, що вони хворіють на захворювання, що передаються статевим шляхом, або синдромом набутого імунodefіциту.
- фізичні та медичні наслідки. Постраждалі, які брали участь у дослідженні, повідомили про фізичні травми та проблеми зі здоров'ям, що розвинулись згодом. Це включало як гострі травми, які вимагали невідкладної допомоги, так і хронічні захворювання, як гематома внаслідок побоїв, погіршення стану здоров'я через припинення прийому ліків. У однієї особи, яка вижила, розвинулася пухлина через відсутність гормональної терапії, що має вирішальне значення для стану щитовидної залози.
- економічні наслідки: втрата житла, втрата роботи через переміщення, втрата прибутку через вплив війни на сферу зайнятості (сфера нерухомості, будівництво), неможливість працевлаштування через інвалідність, втрата документів (дипломів, ліцензій).

Постраждалі наголосили на важливості як матеріальних, так і символічних компенсацій. Щодо матеріального відшкодування жертви більше схилялися до індивідуального матеріального відшкодування, ніж до колективного. Щодо символічної компенсації, постраждалі обговорювали отримання статусу постраждалих та інші форми визнання.

Опитувані не висловили єдиної думки, вказуючи серед бажаних варіантів набуття статусу військовополоненого, внутрішньо переміщеної особи, що перебувала в полоні, та постраждалого від сексуального насильства.

Щодо форм відшкодування, постраждалі вказували на наступні необхідні заходи:

- реституція – відновлення житла і майна, повернення усього, що було вкрадено, відновлення особистих документів за спрощеною процедурою.
- компенсація – стосовно способів виплат, постраждалі віддавали перевагу щомісячним пенсіям. Кілька постраждалих підтримали безкоштовний доступ до послуг, лише один постраждалий висловився за одноразову виплату.
- реабілітація – медична, психологічна допомога (зокрема і членам родини), освітня та юридична підтримка, допомога у працевлаштуванні. Розширення професійних можливостей було третім найбільш актуальним запитом для постраждалих.
- сатисфакція - інформування громадськості та визнання, особливо з боку українського уряду та сил безпеки. Справедливість для постраждалих була виділена як форма сатисфакції. Інші засоби індивідуальної сатисфакції для постраждалих були пов'язані з отриманням спеціального статусу та пов'язаними з цим пільгами. Один постраждалий зазначив, що надання такого статусу та підвищення обізнаності про постраждалих є життєво важливими для їхніх дітей, щоб вони дізнались про героїзм власних батьків.
- гарантії неповторення - навчання державних службовців міжнародним стандартам щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, реформування сил безпеки. Постраждалі також наголошували на необхідності глибокої інституційної реформи Служби безпеки України, правоохоронних органів та армії, а також забезпечення їх сталої підготовки з питань міжнародного права.

СПИСОК КОРИСНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Міжнародний протокол документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, 2017, URL:

<https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International Protocol 2017 2nd Edition.pdf>

2. Базові принципи та керівництво ООН щодо прав на заходи та репарацію для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, 2005, URL:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

3. Комітет ООН проти катувань, загальний коментар № 3, пар. 11—14, URL:

<https://www.refworld.org/docid/5437cc274.html>

4. Комісія з питань міжнародного права, коментар до ст. 37, URL:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

5. Дослідження щодо статусу та можливостей отримання репарацій постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Україні, 2022, URL:

<https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/07/report/ukraine-study-on-the-status-of-and-opportunities-for-reparations-for-survivors-of-conflict-related-sexual-violence/GSFUkraineEng.pdf>

6. Порівняльний аналіз та рекомендації Україні щодо репарацій та статусу документів, виданих на тимчасово окупованій території, 2020, URL:

<https://rm.coe.int/recognition-of-civil-documentation-ukr/1680a0c5e2>

7. Репарації за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: досвід Західних Балкан, 2017, URL:

<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/reparations-for-conflict-related-sexual-violence-lessons-from-the-western-balkans>

8. Розвиток системи підтримки постраждалих і свідків: досвід Хорватії, 2014, URL:

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/UNDP-CROATIA---Witness-and-Victim.pdf>

9. Масові звірства: як домогтися правосуддя? Посібник для груп потерпілих від масових злочинів, 2021, URL:

https://www.ushmm.org/m/pdfs/Ukrainian_Language_Pursuing_Justice_Handbook.pdf

10. Законодавчі заходи як гарантії неповторення: реалії Міжамериканського суду та можливі шляхи вирішення для Європейського суду, 2009, URL:

<https://www.corteidh.or.cr/tablas/r24578.pdf>

11. Звіт Генерального секретаря ООН "Верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних і постконфліктних суспільствах", 2004, URL:

<https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-rule-of-law-and-transitional-justice-in-conflict-and-post-conflict-societies-report-of-the-secretary-general/>

12. Доповідь Спеціального доповідача зі сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодуванню збитків і гарантіям неповторення Пабло де Грайфф, 2016, URL:

<https://undocs.org/A/HRC/34/62>

13. Попередні зауваження за результатами офіційного візиту до Боснії та Герцеговини Спеціального доповідача з питань встановлення істини, справедливості, відшкодування та гарантій неповторення Фабіана Сальвіолі, 2021, URL:

<https://www.ohchr.org/en/statements/2021/12/preliminary-observations-official-visit-bosnia-and-herzegovina>

14. Рекомендації щодо відшкодування жертвам у Кот-д'Івуарі. Реагування на права та потреби жертв найсерйозніших порушень, 2016, URL:

<https://www.ictj.org/publication/recommendations-victim-reparations-cote-ivoire>

15. Подання від ООН Жінки відповідно до резолюції Ради з прав людини 42/17 “Права людини та правосуддя перехідного періоду”, 2022, URL:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-01/UN-Women.docx>

16. Глобальне дослідження з питань репарацій: короткий звіт і попередні висновки, 2021, URL:

https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2021/09/report/global-reparations-study-executive-summary-report-of-preliminary-findings/20210927GSFReport_UNGA_Preliminary_Findings.pdf

17. Відшкодування жертвам серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: нові тенденції, 2022, URL:

<https://international-review.icrc.org/articles/reparation-for-victims-of-serious-violations-of-ihl-new-developments-919>

18. Право на відшкодування для жертв збройного конфлікту, 2018, URL:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3121506